

ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Дружененко Раїса Сергіївна

УДК 37.035.6:347.635

ЕТНОПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ І НАВИЧОК УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

13. 00.02. – теорія та методика навчання (українська мова)

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Херсон – 2005

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана

в Херсонському державному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Пентилюк Марія Іванівна,
Херсонський державний університет,
професор кафедри українського
мовознавства та основ журналістики.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Караман Станіслав Олександрович,
Київський міський педагогічний
університет ім. Б.Грінченка, професор
кафедри методики української мови;

кандидат педагогічних наук, доцент
Горошкіна Олена Миколаївна,
Луганський національний педагогічний
університет ім. Т.Шевченка,
доцент кафедри української мови.

Провідна установа: Південноукраїнський державний
педагогічний університет
ім. К.Д.Ушинського, кафедра теорії і методики дошкільної освіти
Міністерства освіти і науки України, м.Одеса.

Захист відбудеться 20 травня 2005 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К. 67.053.01 у Херсонському державному університеті за адресою: 73000, м.Херсон, вул.40 років Жовтня, 27.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Херсонського державного університету за адресою: 73000, м. Херсон, вул. 40 років Жовтня, 27.

Автореферат розісланий 16 квітня 2005 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

М.В. Бухтій

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Розвиток мовлення школярів є складною багатоаспектною проблемою сучасної науки, що вимагає пошуку ефективної методики навчання української мови, яка забезпечила б результативність у формуванні мовленнєвих умінь і навичок учнів для активної комунікації в ситуаціях життя.

Концептуальні засади мовної освіти в Україні, закладені Національною доктриною розвитку освіти в Україні XXI століття, Концепцією 12-річної загальної середньої освіти, Стандартом мовної освіти, передбачають етнокультурний аспект навчально-виховного процесу. Відповідно до зазначених документів мета навчання рідної мови в сучасних загальноосвітніх закладах полягає у формуванні мовної особистості, яка розвивається в етнічному середовищі, є носієм і транслятором культурних цінностей, активно наслідує традиції використання рідномовних засобів у спілкуванні.

Етнокультурний аспект навчально-виховного процесу, осмислення мови як етнічного явища зумовлюють опору на етнопедагогіку, що є акумулятором народного досвіду в системі навчання та виховання молодого покоління.

Етнопедагогічні засади навчання рідної мови передбачають урахування набутків народної педагогіки як сукупності поглядів, норм, звичаїв, ідеалів, інших духовних цінностей етносу, що знаходять відображення в мові та національно-культурних текстах; народної дидактики, тобто системи принципів, методів, засобів навчання; особливостей етнічної психології індивіда.

Формування мовленнєвих умінь і навичок учнів основної школи на засадах етнопедагогіки пов'язане з вивченням мови як оригінального феномена етносу, специфічного способу оцінювання ним світу, а тому сприяє оволодінню школярами національно-культурним мовним компонентом, поглибленню етнознань та виробленню національного колориту їхнього мовлення. Складовою мовленнєвого розвитку учнів 5-9 класів на засадах етнопедагогіки є духовне становлення особистості, виховання ціннісних орієнтирів, етичних та естетичних поглядів, національних почуттів, позитивних рис характеру.

Проблема формування мовленнєвих умінь і навичок учнів на етнооснові знаходить місце в науковій літературі й представлена такими аспектами: роль народної педагогіки в процесі становлення особистості (Г.Ващенко, Г.Волков, О.Духнович, Я.Коменський, Г.Лозко, В.Мосіяшенко, І.Песталоцці, Г.Сковорода), етнопедагогічна основа навчання рідної мови (Н.Бабич, А.Богуш, Т.Донченко, С.Єрмоленко, С.Караман, В.Кононенко, Л.Мацько, Л.Паламар, М.Пентилюк, Т.Симоненко, О.Смолінська, М.Стельмахович), формування мовленнєвих умінь і навичок учнів (М.Баранов, О.Біляєв, Є.Голобородько, О.Горошкіна, В.Мельничайко, Г.Михайловська, В.Онищук, Н.Пашківська, М.Пентилюк, О.Текучов, О.Хорошковська), диференціація національно-культурного компонента мови як основи формування мовлення (В.Жадько, Ю.Жадько, Р.Кісь, В.Кононенко, В.Красних, В.Маслова, Г.Михайловська, І.Огієнко, О.Федик), практичне

застосування народнодидактичної системи в процесі формування мовленнєвих умінь і навичок учнів (О.Духнович, І.Огієнко, Г.Онкович, С.Русова, О.Семенов, М.Стельмахович, В.Сухомлинський, К.Ушинський), формування етики й естетики мовлення засобами народної дидактики (Н.Бабич, Є.Голобородько, М. Пентилюк, О.Семенов, М.Стельмахович), духовне становлення особистості учня як складова її мовленнєвого розвитку (Ф.Буслаєв, Г.Ващенко, Б.Грінченко, М.Драгоманов, М.Костомаров, І.Срезневський, В.Сухомлинський), вплив етнопсихологічних чинників на формування мовної особистості (А.Вежбицька, О.Вишневський, С.Єрмоленко, І.Зимня, Ю.Караулов, О.Леонтьєв, О.Потебня, Ю.Сорокін, В.Тоїдіс).

Незважаючи на значні досягнення в цьому напрямі, у вітчизняній науці відсутнє дослідження, в якому було б обґрунтовано проблему формування мовленнєвих умінь і навичок учнів основної школи з урахуванням етнопедагогічних засад навчання, етнопсихологічних особливостей індивіда, залежності його соціальної поведінки від національного виховання. Це спонукало нас до вибору теми наукового дослідження „Етнопедагогічні засади формування мовленнєвих умінь і навичок учнів основної школи”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження є складовою частиною загальної теми Херсонського державного університету “Технологія навчання державної мови у південно-східному регіоні України” (державний реєстраційний номер 0103U000374), тему узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 9 від 27.11.2001р.) .

Об'єктом дослідження є процес навчання учнів 5-9 класів на уроках рідної (української) мови.

Предметом дослідження є методика формування мовленнєвих умінь і навичок учнів основної школи на засадах етнопедагогіки.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні, створенні та експериментальній перевірці цілісної методичної системи формування мовленнєвих умінь і навичок учнів 5-9 класів на етнопедагогічних засадах.

Гіпотеза. Рівень мовленнєвих умінь і навичок учнів основної школи підвищиться за таких умов:

- 1) навчання рідної мови з урахуванням етнопедагогічного, комунікативно-діяльнісного, функціонально-стилістичного підходів;
- 2) дотримання в навчальному процесі принципів етнопедагогіки;
- 3) активне використання інтерактивних та імітаційних ігрових методів навчання;
- 4) створення системи навчальних вправ і завдань на основі національно-культурних текстів-взірців різних типів, стилів, жанрів мовлення;
- 5) систематична робота з формування мовленнєвих умінь і навичок учнів у взаємозв'язку навчання та виховання в кращих традиціях етнопедагогіки.

Відповідно до мети і гіпотези були поставлені такі **завдання**:

- з'ясувати сутність поняття „етнопедагогічні засади” та визначити роль і місце етнопедагогіки в процесі навчання рідної мови у 5-9 класах;
- виявити етнопсихологічні чинники формування мовної особистості учнів основної школи;
- з'ясувати дидактичні умови формування мовленнєвих умінь і навичок школярів з опорою на етнопедагогічні дослідження;
- виявити рівні сформованості мовленнєвих умінь і навичок учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів;
- розробити методичну систему з формування мовленнєвих умінь і навичок учнів основної школи на етнопедагогічних засадах та експериментально перевірити її ефективність.

Методологічною базою дослідження є філософське вчення про мову як засіб спілкування етносу та пізнання ним світу; співвідношення мови з розумовою діяльністю представника етносу, його психологією, характером, способом мислення, свідомістю; дослідження про зв'язок етнопсихології з особливостями мовленнєвої діяльності особистості; етнопедагогічні теорії про роль народної системи навчання і виховання в процесі формування мовленнєвих умінь і навичок індивіда.

Теоретичною основою дисертаційного дослідження стали праці з етнопедагогіки (О.Вишневський, Г.Волков, Г.Лозко, О.Любар, В.Мосіяшенко, Г.Сковорода, Є.Сявакко, Д.Федоренко, В.Федяєва), етнолінгводидактики (Н.Бабич, А.Богущ, Г.Ващенко, Т.Донченко, В.Кононенко, Г.Онкович, Л.Паламар, М.Пентилюк, С.Русова, О.Семенов, М.Стельмахович, В.Сухомлинський, К.Ушинський), етнолінгвістики (В.Гумбольдт, М.Драгоманов, В.Жадько, Ю.Жадько, Р.Кісь, М.Костомаров, В.Красних, В.Маслова, О.Потебня, І.Огієнко, Е.Сепір, Б.Уорф, О.Федик), психології та етнопсихології (А.Баронін, А.Бороноев, Л.Виготський, О.Вишневський, М.Жинкін, І.Зимня, В.Кукушин, О.Леонтьєв, І.Синиця, Л.Столяренко).

З метою перевірки гіпотези та реалізації поставлених завдань було використано такі **методи дослідження**:

- теоретичні (аналіз і синтез етнолінгвістичної, етнопедагогічної, етнопсихологічної, методичної літератури; аналіз чинних програм, підручників, посібників);
- емпіричні (спостереження за навчальним процесом; анкетування; аналіз мовлення учнів; педагогічний експеримент);
- статистичні (кількісний і якісний аналіз отриманих результатів з формування мовленнєвих умінь і навичок).

Дослідження здійснювалося в три етапи.

На першому етапі (1997 – 1998) було визначено теоретичні засади дисертаційного дослідження, проаналізовано наукову та методичну літературу, чинні програми, підручники, посібники, визначено методологічну основу, здійснено констатувальний експеримент.

На другому етапі (1999 – 2003) за даними констатувального експерименту розроблено і впроваджено в навчальний процес експериментальну програму та систему завдань етнопедагогічного змісту, спрямованих на оволодіння національно-культурним компонентом рідної мови та формування мовленнєвих умінь і навичок учнів основної школи.

На третьому етапі (2004 – 2005) здійснено експериментальну перевірку ефективності пропонованої системи формувального експерименту, теоретично обґрунтовано висновки дослідження.

База дослідження. Дисертаційне дослідження здійснювалося на базі загальноосвітніх навчальних закладів: №20 м.Херсона, с.Олександрівки, с.Киселівки Білозерського району Херсонської області, с.Чулаківки Голопристанського району Херсонської області, с.Прибузьке Жовтневого району Миколаївської області, №11 м.Слов'янська Донецької області, №1 м.Рогатина Івано-Франківської області.

Наукова новизна та теоретична значущість дослідження. Уперше створено й експериментально перевірено методичну систему формування мовленнєвих умінь і навичок учнів основної школи на засадах етнопедагогіки з урахуванням народнодидактичної навчально-виховної системи та особливостей етнічної психології індивіда; уточнено поняття „етнопедагогічні засади” навчання рідної мови. Подальшого розвитку набула проблема міжпредметних зв'язків української мови та літератури, реалізація яких здійснюється на етнопедагогічній основі.

Практична цінність дослідження. Розроблена система вправ і завдань етнопедагогічного змісту може бути використана вчителями у навчанні рідної мови та формуванні мовленнєвих умінь і навичок учнів середніх шкіл; сформульовані теоретичні положення, висновки, рекомендації можуть бути враховані викладачами вищих навчальних закладів у шкільному курсі викладання української мови, а також ученими в процесі вдосконалення програм, підручників, навчально-методичних посібників.

Вірогідність результатів дослідження забезпечена обґрунтованістю його вихідних теоретичних положень, використанням комплексу взаємозумовлених методів, що відповідають основній меті та завданням дослідження, кількісним і якісним аналізом результатів експериментально-дослідного навчання.

Особистий внесок дослідника полягає в розробці та ефективному впровадженні в навчально-виховний процес системи роботи з формування мовленнєвих умінь і навичок учнів 5-9 класів на засадах етнопедагогіки.

Апробація результатів дослідження. Хід та результати дослідження висвітлювалися й обговорювалися на засіданнях кафедри українського мовознавства та основ журналістики Херсонського державного університету, у повідомленнях і доповідях на всеукраїнських конференціях: “Освітньо-виховний потенціал української мови як державної: реалії та перспективи” (Херсон, 2002), “Шляхи реалізації міжпредметних зв'язків у середній і вищій школі” (Херсон, 2003), “Актуальні проблеми сучасної лінгвометодики вищої школи” (Черкаси, 2003), “Теорія і практика мовленнєвої діяльності в сучасній і вищій школі: стан і

перспективи” (Херсон, 2004), „Проблема особистості в сучасній науці: результати та перспективи досліджень” (Одеса, 2005). Основні положення та результати дослідження знайшли місце в 11 публікаціях, із них 7 – у фахових виданнях України.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дисертації – 245 сторінок, із них – 179 сторінок основного тексту, який містить 9 таблиць, 2 схеми, 1 модель, 1 діаграму, додатки займають 45 сторінок, список використаних джерел подано на 21 сторінці.

Основний зміст дисертації

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, вибір теми, визначено об’єкт, предмет, мету, гіпотезу, сформульовано завдання, з’ясовано методологічні та теоретичні основи, визначено методи дослідження, наведено дані про апробацію і впровадження методичної системи в практику загальноосвітніх навчальних закладів.

У першому розділі **„Наукові засади формування мовленнєвих умінь і навичок учнів 5-9 класів на основі етнопедагогіки”** з’ясовано етнолінгвістичні, етнопсихологічні, етнолінгводидактичні аспекти формування мовленнєвих умінь і навичок учнів основної школи на засадах етнопедагогіки.

Поняття етнопедагогічних засад виходить із змісту етнопедагогіки як науки про емпіричний досвід окремого народу у справі виховання та навчання дитини, про його моральні та естетичні цінності, ідеали, погляди (Г.Волков, Г.Лозко, В.Мосіяшенко, М.Стельмахович, Є.Сявак, В.Филипчук, Н.Шваб та інші). Навчання рідної мови та формування мовленнєвих умінь і навичок учнів на засадах етнопедагогіки базується на системі принципів, методів, засобів народної педагогіки та народної дидактики з урахуванням етнокультурних, етнопсихологічних, етнолінгвістичних наукових досліджень.

Змістом навчання рідної мови на етнопедагогічних засадах є мовленнєвий розвиток особистості. Про давність цієї проблеми свідчать повчання давньоруських князів, досвід навчання та виховання в монастирях, братських школах, Києво-Могилянській академії тощо. Основою зразкового мовлення вважається ввічливість, чемність, добропристойність, дотепність, виявлення поваги до старших, висока мудрість, гостинність, доброта, щирість (Г.Вашенко, О.Духнович, С.Русова, Г.Сковорода, В.Ушинський та інші).

Складовою формування мовлення особистості, як свідчать етнопедагогічні дослідження, є її духовне становлення (Ф.Буслаєв, І.Огієнко, І.Срезневський, В.Сухомлинський, П.Юркевич), виховання любові й поваги до рідного слова, землі, народу, його одвічних цінностей та ідеалів, усвідомлення необхідності та внутрішньої потреби в спілкуванні й пізнанні світу засобами рідної мови.

Оскільки етнопедагогіка зумовлює етнокультурне спрямування навчально-виховного процесу, то навчання рідної мови й формування мовленнєвих умінь і навичок учнів на етнопедагогічних засадах полягає в засвоєнні ними національно-культурного мовного компонента, тобто сукупності специфічних

елементів, які є мовними й культурними кодами, відображають умови життя, особливості світобачення народу, відтворюють загальну картину поведінкових стереотипів (національно орієнтовані мовні одиниці).

Оригінальність відтворення етносом довкілля відображається на всіх мовних рівнях (Н.Бабич, В.Жайворонок, В.Кононенко, В.Маслова, О.Назаренко, О.Рогач, О.Федик та інші), найбільшою мірою вона представлена в національно-культурних текстах, тобто таких, у межах яких має місце культурно маркована діяльність (Ф.Бацевич, В.Кононенко, А.Телія). Національно-культурний текст є засобом навчання рідної мови та формування мовної, мовленнєвої, етнокультурної компетентності школярів. На базі отриманих знань про реалії матеріальної та духовної культури українців, правила мовленнєвого етикету, оволодіння національно-культурним компонентом мови в учнів формуються мовленнєві вміння й навички. Особливе значення в межах означеної проблеми ми надавали текстам усної народної творчості та художньої літератури, які є взірцями для формування мовлення, виховання особистісних рис характеру особистості.

Проблема формування мовленнєвих умінь і навичок широко розроблена в науці й представлена дослідженнями О.Біляєва, Є.Голобородько, В.Капінос, Т.Ладиженської, В.Мельничайка, Г.Михайловської, Н.Пашківської, М.Пентилюк, Л.Рожило, О.Хорошковської та інших.

Особливість формування мовленнєвих умінь і навичок учнів на етнопедагогічних засадах полягає у вивченні рідної мови як етнічного явища, виділенні національно-культурного компонента та оволодінні учнями національно орієнтованими мовними одиницями. Мовні вміння є основою для формування мовленнєвих умінь і навичок: адекватно сприймати тексти-взірці етнопедагогічного змісту; відтворювати їх, доповнюючи власними думками; вести діалог за змодельованими життєвими ситуаціями з дотриманням правил мовленнєвого етикету, відчувати й підтримувати зворотній зв'язок; створювати монологічні висловлювання етнопедагогічної тематики на основі здобутих етнознань; добирати засоби передачі інформації відповідно до ситуації спілкування; вести бесіду українознавчого змісту, виявляючи вміння аргументувати й доводити власну думку, виражати громадянську позицію; редагувати власні й чужі висловлювання, збагачуючи їх національно орієнтованими мовними одиницями.

Аналіз наукової літератури дозволяє з'ясувати поняття етнопедагогічних засад формування мовленнєвих умінь і навичок з опорою на такі положення: дотримання народності та етнокультурного спрямування навчально-виховного процесу; єдиний духовно-мовленнєвий розвиток особистості засобами народної педагогіки та народної дидактики; оволодіння рідною мовою як етнічним явищем, оригінальним способом оцінювання народом дійсності та вироблення національного колориту мовлення учнів.

Навчання мови на етнопедагогічній основі передбачає формування мовної особистості, яка є носієм і транслятором рідної мови та рідної культури. Це зумовлює врахування етнопсихологічних досліджень про особливості психіки людей різних

етнічних належностей, світогляду, національного характеру, закономірності формування національної свідомості, етнічних стереотипів.

Проблемою формування мовної особистості займалися Б.Ананьєв, А.Виготський, О.Леонтьєв, С.Рубінштейн, Б.Теплов та інші. Думку про те, що цілеспрямований вплив етнокультурного середовища з метою формування мовця нерозривно пов'язаний з етнопсихологічним контекстом, доводять Г.Антипов, А.Вежбицька, О.Донських, Ю.Караулов, В.Красних, О.Леонтьєв, І.Марковіна, В.Маслова, Л.Паламар, Т.Симоненко, Ю.Сорокін, В.Тоїдіс. Учені переконують, що в результаті включення людини в соціальні відносини відбувається становлення мовної особистості, мовленнєво-мисленнєва діяльність якої формується за нормами й еталонами певної етномовної культури.

Мовна особистість виявляє себе в актах мовленнєвої діяльності, що формується під впливом психологічних процесів. Національний компонент мовної особистості дозволяє розглядати мовленнєву діяльність під кутом національно-культурної специфіки і враховувати етнопсихологічні чинники. Серед них виділяємо такі: вроджені мовні здібності, чуття мови, національний спосіб мислення, національна свідомість, національна самосвідомість, національно-мовна свідомість, колективне несвідоме, національний характер, національні почуття, менталітет, національно-культурна мотивація. Сформовані в учнів етнопсихологічні чинники мають вплив на мовну особистість та національно-культурну специфіку її мовленнєвої діяльності.

Етнопедагогічні засади формування мовленнєвих умінь і навичок учнів ґрунтуються на активному залученні системи народної дидактики, що знаходить вираження в поглядах народу на принципи, методи, засоби навчання. Проблема навчання рідної мови на основі народної дидактики висвітлена в працях сучасних науковців: А.Богуш, В.Кононенка, Г.Лозко, М.Пентилюк, О.Семенов, М.Стельмаховича, В.Федяєвої та інших.

Серед підходів, що найбільше сприяють формуванню мовленнєвих умінь і навичок учнів на етнопедагогічній основі, виділяємо комунікативно-діяльнісний, функціонально-стилістичний, етнопедагогічний. Останній є конкретним шляхом утілення народнопедагогічної системи в навчально-виховний процес.

Формування мовленнєвих умінь і навичок на засадах етнопедагогіки забезпечує опору на принципи народної дидактики: народності, природовідповідності, культуровідповідності, історизму, етнічної соціалізації, європеїзму, збереження мовної єдності, емоційності, урахування регіонального, місцевого й домашнього мовного середовища. Вони допомагають учням оволодіти рідною мовою у взаємозв'язку з отриманням знань про народ, його побут, культуру, традиції, звичаї, норми поведінки, ідеали тощо.

Народнопедагогічні методи виділено М.Стельмаховичем: словесні, ігрові, наочні, практичні. Особливе значення в процесі навчання рідної мови мають ігрові методи, оскільки вони допомагають проводити навчання в невимушених природних умовах, максимально наближених до життя.

Етнопедагогічні засади навчання української мови та формування мовленнєвих умінь і навичок учнів реалізуються через народнодидактичні засоби – національно-культурні тексти, що використовуються на уроках у вигляді дидактичного матеріалу міжпредметного характеру, зокрема це твори фольклору, художньої літератури, а також тексти етнопедагогічного змісту розмовного, публіцистичного, наукового стилів.

Система народної дидактики має більший ефект у поєднанні з науковою дидактичною системою, тому вважаємо за необхідне використовувати надбання сучасної лінгводидактики, представлені дослідженнями М.Баранова, О.Біляєва, Є.Голобородько, О.Горошкіної, С.Карамана, В.Мельничайка, Г.Михайловської, Н.Пашківської, М.Пентилюк, Г.Передрій, Л.Рожило, Л.Скуратівського, О.Хорошковської та інших.

У другому розділі **„Теорія і практика формування мовленнєвих умінь та навичок учнів основної школи на етнопедагогічних засадах”** проаналізовано чинні програми, підручники, методичну літературу з досліджуваної проблеми, з’ясовано місце етнопедагогіки в практичній діяльності вчителів української мови та літератури, подано результати констатувального зрізу.

Аналіз науково-методичного забезпечення засвідчує, що проблема формування мовленнєвих умінь і навичок на засадах етнопедагогіки в наш час привертає особливу увагу, оскільки допомагає реалізувати процес становлення й розвитку мовної особистості школярів через виховання потреби у вивченні рідної мови, духовності, світоглядних позицій, загальнолюдських і національних ціннісних орієнтирів, оволодіння національно-культурним компонентом мови.

У чинних програмах, підручниках, науковій літературі зафіксовано елементарні приклади реалізації етнопедагогічних засад навчання рідної мови та формування мовленнєвих умінь і навичок учнів, проте ця проблема на сучасному етапі не має чіткого спрямування. Лише в деяких наукових джерелах подані конкретні вказівки і рекомендації щодо впровадження елементів етнопедагогіки в процес вивчення української мови (Т.Донченко, В.Кононенко, М.Пентилюк, Т.Симоненко, М.Стельмахович). У програмах знаходять місце елементи етнопедагогіки, однак ідея етнопедагогічних засад конкретно не сформульована.

Підручники з рідної мови містять недостатню кількість вправ етнопедагогічного змісту. Мало уваги приділено роботі з національно-культурними текстами, спостереженню за функціонуванням у них національно орієнтованих мовних одиниць, відтворенню, редагуванню, створенню учнями власних національно-культурних текстів на пропоновану тему етнопедагогічного змісту.

Спостереження за навчально-виховним процесом у школі, бесіди, а також результати проведеного анкетування вчителів та учнів свідчать про відсутність систематичної роботи з етнопедагогіки на уроках мови. Учителі розуміють актуальність і необхідність етнопедагогічної основи формування мовлення школярів, проте не володіють достатніми знаннями. Серед основних причин некомпетентності в означеному питанні вони називають відсутність спеціальної методичної та наукової

літератури. Суть етнопедагогічних засад респонденти розуміють як навчання української мови із залученням фольклорного матеріалу (80%), оволодіння власне українською лексикою та фразеологічними одиницями (14%), формування етики спілкування (6%). Результати анкетування показали, що 83% опитуваних послуговуються елементами етнопедагогіки в процесі навчання рідної мови та формування мовленнєвих умінь і навичок школярів, хоча спостерігається деяка нерівномірність у їх використанні. Так, систематичне залучення елементів етнопедагогіки на всіх типах уроків здійснюють 32% опитаних, фрагментарно – 41%, тільки на уроках розвитку зв'язного мовлення – 20%, у позакласній роботі – 12%. Анкетування показало, що вчителі недостатньо спираються на етнопедагогічні засади в процесі навчання української мови, вони не володіють належними знаннями про етнопедагогіку як ефективний і необхідний шлях формування мовленнєвих умінь і навичок учнів. Теоретично усвідомлюючи необхідність навчання на етнооснові, більшість респондентів не має практичного досвіду.

Результати опитування учнів засвідчили, що вони усвідомлюють значення рідної мови, традицій та звичаїв у розвитку їхнього мовлення. Дев'ятикласники зазначають, що твори фольклору й художньої літератури сприяють збагаченню мовлення лексичними одиницями (87%), фразеологічними зворотами (21%), допомагають формуванню навичок чітко й виразно висловлювати думку (24%), правильно вимовляти звуки (6%), грамотно писати (6%). Деяко обмежені відповіді свідчать про те, що учні недостатньо розуміють сутність рідної мови, її специфіку, необхідність вивчення.

Для з'ясування виховного впливу засобів етнопедагогіки на учнів під час навчання української мови їм було запропоновано запитання „Про які цінності, традиції та звичаї українського народу ви довідуєтеся на уроках української мови?”. У відповідях школярі зазначали, що з цінностями, традиціями, звичаями вони більше знайомляться на уроках літератури. З цього можна зробити висновок, що виховання позитивних особистісних рис і почуттів, які є обов'язковим елементом навчання школярів рідної мови на етнопедагогічних засадах, не знаходить належного місця на уроках.

З метою виявлення рівнів сформованості мовленнєвих умінь і навичок учнів 5-9 класів було проведено констатувальний зріз. Результати можна простежити в таблиці 1.

Таблиця 1

Клас	Рівні сформованості мовленнєвих умінь і навичок			
	Високий, %	Достатній, %	Середній, %	Низький, %
6	4	18	41	35
9	6	23	47	24

Аналіз виконаних робіт підтвердив низький рівень умінь учнів відтворювати національно-культурні тексти, пояснювати функціонування в них національно

орієнтованих мовних одиниць, школярі не володіють достатньою мірою етнознаннями, що позначається на рівні сформованих навичок створювати національно-культурні тексти (монолог, діалог). Їх мовлення виявилось недосконалим через порушення логіки викладу, стилістичних норм, бідним з погляду вживання національно орієнтованих мовних одиниць. Поверхове володіння етнознаннями відбивалося в примітивному змісті творчих робіт.

Дані констатувального зрізу підтвердили необхідність створення спеціальної методичної системи з формування мовленнєвих умінь і навичок учнів основної школи на засадах етнопедагогіки.

У третьому розділі **„Експериментально-дослідне навчання за розробленою методикою та його результати”** з'ясовано зміст, мету, завдання дослідного навчання; уміщено модель поетапної роботи у визначеному напрямі, програму експерименту; описано хід та результати роботи з формування мовленнєвих умінь і навичок учнів на засадах етнопедагогіки; доведено ефективність упровадження створеної методичної системи в практичну діяльність учителів-словесників.

Мета формувального експерименту полягала у створенні ефективної методики з формування мовленнєвих умінь і навичок учнів основної школи на етнопедагогічних засадах та експериментальній її перевірці.

Експериментальне дослідження вимагало вирішення таких **завдань**:

- розробити спеціальну програму з формування мовленнєвих умінь і навичок учнів основної школи на засадах етнопедагогіки;
- довести ефективність народнодидактичних та лінгводидактичних методів, прийомів, засобів навчання;
- створити комплексну систему вправ і завдань етнопедагогічного змісту, що забезпечують формування мовленнєвих умінь і навичок школярів;
- визначити рівні сформованості мовленнєвих умінь і навичок учнів 5-9 класів після експериментального навчання;
- перевірити ефективність пропонованої методичної системи поетапного формування мовленнєвих умінь і навичок учнів основної школи на етнопедагогічних засадах.

Відповідно до поставленої мети, завдань дослідження розроблено програму експериментального навчання, що відображає зміст і місце етнопедагогіки в процесі формування мовленнєвих умінь і навичок учнів 5-9 класів.

В основу пропонованої експериментальної програми було покладено твердження, що етнопедагогічні засади передбачають двосторонній взаємозалежний процес навчання і виховання: у школярів формуються вміння мовленнєвої діяльності в кращих традиціях народу, виробляється національний колорит їхнього мовлення, з іншого боку, рідна мова є засобом виховання учня як представника української нації, через засоби етнопедагогіки формується духовність, моральні та естетичні цінності, позитивні риси характеру громадянина.

Навчання за розробленою програмою здійснювалося в три етапи: перший – розвідувально-підготовчий (5 клас), другий – базовий (6-8 класи), третій – узагальнено-систематизуючий (9 клас).

Перший етап експерименту забезпечував формування вмінь учнів сприймати рідну мову як засіб оцінної характеристики світу українським народом, а творів етнопедагогічного змісту – як національно-культурних текстів, що є взірцями мовленнєвої поведінки. У зв'язку з цим відбувалося поступове ознайомлення п'ятикласників із поняттями “рідна мова”, “рідна культура”, “засоби рідної мови”, “український етикет”, “національні цінності” тощо. У навчанні в основному було запропоновано роботу над національно-культурними текстами художнього та розмовного стилю (твори усної народної творчості та художньої літератури), у ході якої школярі формували вміння сприймати національно-культурний текст, розпізнавати в ньому відповідні мовні засоби, аналізувати стилістичне функціонування одиниць мови. Цей етап, насамперед, був спрямований на формування лексичних умінь, збагачення словника учнів національно орієнтованими мовними елементами. Серед вправ першого етапу навчання були вправи, спрямовані на формування вмінь переказувати національно-культурні тексти, створювати власні міні-твори етнопедагогічного змісту за зразком, вести діалог з дотриманням правил етноетикету спілкування тощо. Увага учнів зосереджувалася на змісті та повчальних висновках пропонованих текстів, що сприяло накопиченню етнознань, оцінних суджень з метою подальшого використання їх у власних висловлюваннях.

Другий етап дослідного навчання мав на меті поглиблення знань школярів про рідну мову як специфічний спосіб відображення етносом довкілля, його морально-етичних норм та цінностей, оволодіння елементами національно-мовної картини світу, розширення мовленнєвої та етнокультурної компетентності. Продовження роботи з оволодіння національно-культурним компонентом мови відбувалося у зв'язку з вивченням граматики, що розкривало особливі можливості для спостереження над функціонуванням різних частин мови, типів речень, інтонаційних засобів у національно-культурних текстах. Формування мовленнєвих умінь під час вивчення синтаксису сприяло введенню понять “національно-культурний текст”, “національно-мовна картина світу”. Реалізація етнопедагогічної основи навчання рідної мови відбувалася через здійснення етнолінгвістичного аналізу тексту як комплексного завдання з метою формування вмінь його свідомого сприймання в єдності змісту й форми та фіксації національно-культурного компонента рідної мови. Характерною ознакою другого етапу навчання було розширення етнопедагогічного впливу за рахунок використання текстів не лише художнього, а й інших стилів мовлення, що сприяло формуванню стилістичної компетентності школярів. Мовленнєві вміння вдосконалювалися в процесі активної систематичної роботи над навчальними текстами (виразне читання, аналіз, бесіди за змістом, переказування, імітація, реконструювання, конструювання мовних одиниць, моделювання, трансформація), а також створення монологів та діалогів за зразком, на основі здобутих знань етнопедагогічного змісту в науково-популярному, публіцистичному, художньому, розмовному стилях. На цьому етапі учні також формували вміння редагувати невеликі за обсягом тексти.

Третій етап експериментального навчання передбачав систематизацію набутих знань, активізацію мовної, мовленнєвої та етнокультурної компетентності учнів, формування чіткої громадянської позиції та виявлення її в мовленнєвій діяльності. Основними напрямками змісту роботи були вдосконалення вмінь і навичок активного використання національно орієнтованих мовних одиниць у власних монологічних та діалогічних висловлюваннях етнопедагогічного змісту різних типів, стилів, жанрів мовлення. Під час навчання на третьому етапі в учнів формувалися навички здійснювати повний етнолінгвістичний аналіз тексту, редагувати висловлювання, збагачуючи їх національно орієнтованими мовними одиницями, створювати власні національно-культурні тексти етнопедагогічного змісту монологічної та діалогічної форми за пропонованою темою або змодельованою ситуацією, уміння вести бесіди етнопедагогічного спрямування, брати участь в обговореннях українознавчої тематики, самостійно добирати тематичний матеріал та висловлюватися публічно. Цьому сприяли проведені під час експерименту уроки-семінари, уроки-диспути, бесіди етнопедагогічного змісту, поурочна рубрика “З уст мого народу”, що мали на меті контроль самостійного пошуку школярів у позаурочний час, а також система вправ, яка забезпечувала рівень ерудиції дев'ятикласників, удосконалення їхніх умінь і навичок створювати національно-культурний текст. Вправи і завдання мали чітко виражене комунікативне спрямування.

Послідовній і безперервній роботі з формування мовленнєвих умінь і навичок учнів 5-9 класів сприяли навчально-мовленнєві та власне мовленнєві вправи. Навчально-мовленнєві вправи забезпечували спостереження, запам'ятовування учнями національно орієнтованих засобів рідної мови, засвоєння їх нормативного використання в різних типах і стилях мовлення, конструювання, реконструювання, моделювання мовних одиниць, імітацію, відтворення пропонованих текстів. Власне мовленнєві вправи зумовлювали формування мовленнєвих умінь і навичок школярів у процесі відтворення поданих зразків з елементами творчості, редагування та конструювання власних висловлювань за пропонованою темою етнопедагогічного змісту або змодельованою ситуацією спілкування. Серед власне мовленнєвих вправ особливе місце було відведено ситуативним вправам, які вимагали реалізації інтерактивних методів навчання. Тексти етнопедагогічного змісту пропонованих вправ були взірцями для створення учнями власних висловлювань.

Відбираючи дидактичний матеріал, ми враховували критерії соціокультурного та етнокультурного спрямування, етнолінгвістичний, національно-культурної мотивації, етичний, естетичний, психологічний, жанрово-стильовий.

Результати зрізових робіт, проведених після кожного етапу навчання, підтвердили ефективність пропонованої методичної системи з формування мовленнєвих умінь і навичок учнів основної школи на засадах етнопедагогіки. Середній показник рівнів сформованості мовленнєвих умінь і навичок учнів контрольних та експериментальних класів показано в таблиці 2.

Таблиця 2.

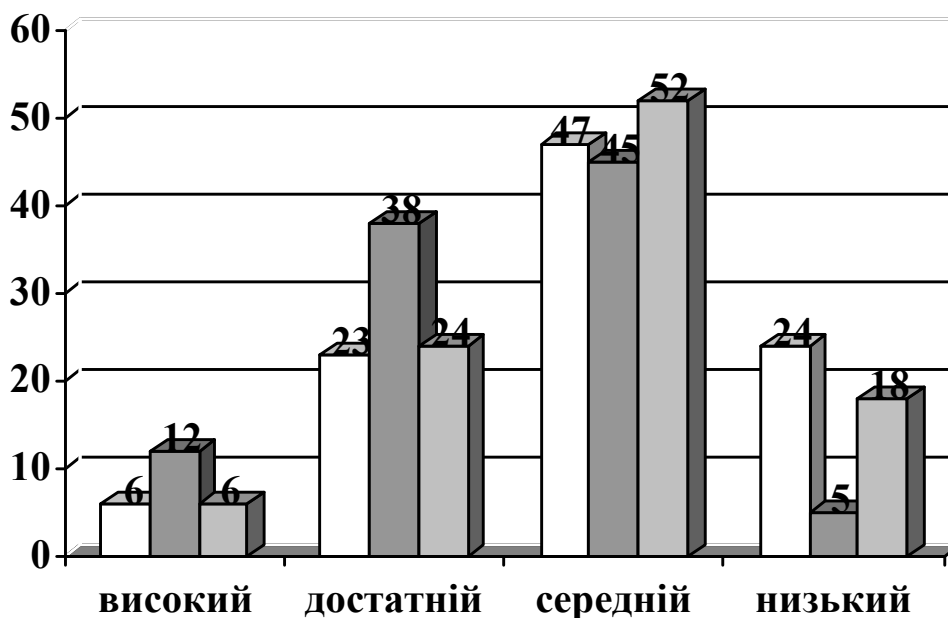
Середній показник сформованості мовленнєвих умінь і навичок

Класи	Рівні сформованості мовленнєвих умінь і навичок							
	Високий, %		Достатній, %		Середній, %		Низький, %	
	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК	КК
5	7	2	30	20	48	53	15	25
8	10	4	34	22	46	55	10	19
9	12	6	38	24	45	52	5	18

Кількісний аналіз даних таблиці засвідчує, що рівень сформованості мовленнєвих умінь і навичок учнів експериментальних класів на 10% вищий, ніж у контрольних.

У дослідженні ми порівняли результати зрізових робіт до й після експериментального навчання. З цією метою були враховані результати контрольних робіт учнів 9-х класів, оскільки саме цей етап є заключним етапом з формування мовленнєвих умінь і навичок школярів в експериментальній методиці. Порівняльна характеристика відображена в діаграмі 3.1., де білим кольором позначено результативність констатувального зрізу, чорним – зрізових робіт учнів експериментальних класів, сірим – учнів контрольних класів.

Діаграма 3.1.

Результати контрольних зрізів засвідчили ефективність і доцільність упровадження розробленої методики з формування мовленнєвих умінь і навичок учнів 5-9 класів на етнопедагогічних засадах. Систематична робота на засадах

етнопедагогіки сприяє виробленню чуття рідної мови, вихованню позитивних рис характеру, національних почуттів особистості, що є основою формування мовленнєвих умінь і навичок учнів, їх готовності породжувати національно-культурний текст.

Організація, проведення та результати експериментального дослідження дозволили дійти відповідних **висновків**.

1. Дослідження наукової літератури показало, що оновлення освітньої галузі, етнокультурний компонент навчання мови зумовлюють потребу етнопедагогічних засад навчально-виховного процесу, які передбачають опору на народну педагогіку, народну дидактику та врахування специфіки етнічної психології. Етнопедагогічна система найбільше відповідає генетичній природі особистості, а тому є найефективнішим шляхом оволодіння знаннями з рідної мови та формування мовленнєвих умінь і навичок школярів.

2. Аналіз наукових праць із досліджуваної проблеми засвідчив, що етнопедагогічні засади формування мовленнєвих умінь і навичок передбачають урахування трьох основних аспектів дослідження: етнолінгвістичного, етнопсихологічного, етнолінгводидактичного. Наукові дані з етнолінгвістики дали змогу з'ясувати поняття рідної мови, виявити генетичні зв'язки мови і народу, а також диференціювати національно-культурний компонент рідної мови. Результати вивчення психологічних джерел дозволили виділити основні етнопсихологічні чинники формування мовної особистості. Етнолінгводидактичний аспект означеної проблеми довів доцільність використання народної системи принципів, методів, засобів у процесі навчання рідної мови та формування мовленнєвих умінь і навичок учнів.

3. Вивчення науково-методичного забезпечення показало, що розв'язання проблеми формування мовленнєвих умінь і навичок учнів 5-9 класів на засадах етнопедагогіки має в основному фрагментарний характер. Анкетування вчителів та учнів, бесіди, спостереження за навчальним процесом засвідчили відсутність систематичної роботи з етнопедагогіки на уроках рідної мови.

4. Дані контрольних робіт констатувального зрізу виявили недостатній рівень сформованості мовленнєвих умінь і навичок учнів 5-9 класів. Їх мовлення залишається недосконалим, невиразним, не відрізняється широким використанням національно орієнтованих мовних одиниць, а поверхове володіння етнознаннями відображається в змісті висловлювань.

5. Низький рівень сформованості мовленнєвих умінь і навичок учнів основної школи (за даними констатувального експерименту) довів необхідність розробки спеціальної методичної системи на засадах етнопедагогіки, що сприяла б поглибленню етнознань учнів, оволодінню національно-культурним компонентом української мови й формуванню на цій основі національного колориту їхнього мовлення.

6. Формувальний експеримент підтвердив ефективність комунікативно-діяльнісного, функціонально-стилістичного, етнопедагогічного

підходів до навчання української мови і формування мовленнєвих умінь і навичок школярів, а також використання етнолінгводидактичних принципів навчання в єдності із загальнодидактичними та лінгводидактичними.

7. Дослідне навчання дозволило виявити найефективніші дидактичні методи, серед яких інтерактивні та імітаційні. Вони сприяли активному формуванню мовленнєвих умінь і навичок учнів у невимушеній ігровій ситуації, наближеній до реальних умов життя.

8. Залучення національно-культурного тексту як засобу етнопедагогіки засвідчило якісне оволодіння школярами національно орієнтованими мовними одиницями, глибокими етнознаннями та формування високого рівня навичок створювати власні національно-культурні тексти різних типів, стилів, жанрів мовлення.

9. Результати вищого та середнього рівнів сформованості мовленнєвих умінь і навичок учнів експериментальних класів (за результатами формувального експерименту) порівняно з контрольними довели ефективність систематичної, послідовної, комплексної діяльності за пропонованою методичною системою на засадах етнопедагогіки; показники в експериментальних класах на 10 % вищі, ніж у контрольних.

Наукове дослідження відображає лише деякі аспекти формування мовленнєвих умінь і навичок учнів основної школи і є перспективним науковим напрямом для подальшого вивчення. Урахування етнопедагогічних засад може бути ефективним шляхом засвоєння будь-якої рідної мови та підвищення рівня сформованості мовленнєвих умінь та навичок особистості.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Пентиліук М.І., Дружененко Р.С. Етнопедагогічні засоби виховання на уроках рідної мови //Гуманітарна освіта і проблеми виховання молоді. Матеріали і методичні рекомендації Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Херсон, 1995. – Вип.1. – С.68-70.

2. Дружененко Р.С. Міжпредметні зв'язки рідної мови та літератури на основі етнопедагогіки //Педагогічні науки. – Херсон, 2000. – Вип. XIII. – С. 120-123.

3. Дружененко Р.С. Етнопедагогічні засади виховної концепції Г.Ващенко //Педагогічні науки. – Херсон, 2001. – Вип. XIX. – С. 37-43.

4. Дружененко Р.С. Неперервність мовної освіти: етнопедагогічний аспект //Педагогічні науки. – Херсон, 2002. – Вип. XXXI. – С.11-16.

5. Дружененко Р.С. Етнопедагогічний підхід до викладання рідної мови у вітчизняній лінгводидактиці //Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2003. – №12. – С.19-24.

6. Дружененко Р.С. Мовний ідеал як компонент і основа формування всебічно розвиненої особистості: традиції і сучасність //Совершенствование изучения предметов украинovedческого цикла в образовательных учреждениях Российской Федерации. Материалы Международного семинара. – Уфа, 2003. – С. 119 – 125.

7. Дружененко Р.С. Етнопедагогічний підхід як основа реалізації української словесності //Актуальні проблеми викладання філологічних дисциплін. – Херсон, 2003. – С.170-174.

8. Дружененко Р.С. Фразеологізм як засіб етнопедагогіки //Вісник черкаського університету. – Черкаси, 2004. – Вип. 54. – С.73-76.

9. Дружененко Р.С. Етнопсихологічні чинники як умова етнопедагогічної основи формування національно-мовної особистості //Педагогічні науки. – Херсон, 2004. – Вип. XXXVII. – С. 157-161.

10. Дружененко Р.С. Етнопедагогічний підхід сучасного уроку рідної мови //Педагогічні науки. – Херсон, 2005. – Вип. XXXVIII. – С. 75-79.

11. Дружененко Р.С. Навчання рідної мови як етнопедагогічна проблема //Українська мова та література в школі. – 2005. – №2. – С.11-15.

АНОТАЦІЇ

Дружененко Р.С. Етнопедагогічні засади формування мовленнєвих умінь і навичок учнів основної школи. – Рукопис.

Дисертація на здобуття ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02. – теорія та методика навчання (українська мова). – Херсонський державний університет. – Херсон, 2005 рік.

У дисертації теоретично обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено методичну систему з формування мовленнєвих умінь і навичок учнів основної школи на засадах етнопедагогіки, що передбачає опору на народну педагогіку, народну дидактику, народну психологію і зумовлює врахування етнолінгвістичних, етнопсихологічних, етнолінгводидактичних наукових досліджень. Зміст методики полягає в цілеспрямованому впровадженні народнодидактичної системи принципів, методів, засобів навчання, диференціації та засвоєнні учнями національно-культурного компонента рідної мови, оволодінні етнознаннями та формуванні вмінь і навичок створювати національно-культурні тексти різних типів, стилів, жанрів мовлення. Паралельно етнопедагогічна основа навчання рідної мови забезпечує духовний розвиток школярів, формування позитивних рис характеру та національних почуттів.

Ключові слова: етнопедагогіка, етнопедагогічні засади, рідна мова, етнопсихологічні чинники, національно-культурний компонент мови, національно орієнтовані мовні одиниці, національно-культурний текст.

Дружененко Р.С. Этнопедагогические основы формирования речевых умений и навыков учащихся основной школы. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинский язык). – Херсонский государственный университет, Херсон, 2005 год.

В диссертации теоретически обоснована и экспериментально проверена методика формирования речевых умений и навыков учащихся основной школы на основе этнопедагогики.

В разделе 1 „Научные основы формирования речевых умений и навыков учащихся 5-9 классов на основе этнопедагогики” осмысливается понятие этнопедагогической основы, раскрывается ее сущность и место в процессе обучения родного языка; проанализировано состояние проблемы в этнолингвистической литературе; выделены этнопсихологические факторы формирования языковой личности, определено влияние их на национально-культурную специфику речевой деятельности; описаны народнодидактические принципы, методы, средства обучения.

В разделе 2 „Теория и практика формирования речевых умений и навыков учащихся основной школы на этнопедагогической основе” исследовано методическое обеспечение работы по формированию речевых умений и навыков учащихся 5-9 классов на основе этнопедагогики. Проанализированы действующие программы, учебники, методические пособия, диссертационные исследования по проблеме, состояние работы по формированию речевых умений и навыков на этнопедагогической основе в практической деятельности учителей. Описаны результаты констатирующего среза. Определены уровни формирования речевых умений и навыков учащихся.

Раздел 3 „Экспериментально-исследовательское обучение по разработанной методике и его результаты” включает содержание, задачи формирующего эксперимента, особенности построения программы, ход, результаты обучения по разработанной методике. С целью решения методических задач по формированию речевых умений и навыков учащихся 5-9 классов на этнопедагогической основе были выделены этапы обучения. Первый этап – разведовательно-подготовительный (5 класс), его цель состояла в овладении учащимися средствами родного языка как специфическим способом оценки народом окружающей действительности, формировании умений воспринимать национально-культурный текст, выделять и объяснять функционирование в нем национально-культурного компонента. Второй этап – базовый (6-8 классы), цель которого – совершенствование языковых умений, формирование речевых умений путем редактирования, реконструирования, конструирования национально-культурных текстов. Третий этап, обобщающе-систематизирующий (9 класс), направленный на углубление и расширение этнознаний, совершенствование умений и формирование навыков активного использования национально ориентированных языковых единиц в собственных высказываниях учащихся и конструирования национально-культурных текстов различных типов, стилей и жанров.

Для успешной реализации экспериментального обучения была разработана система упражнений и заданий. Особое внимание уделялось упражнениям репродуктивно-творческого и творческого характера, что способствовало

совершенствованию умений и формированию навыков конструировать национально-культурный текст соответственно ситуации общения.

Согласно результатам контрольных срезов уровень речевых умений и навыков учащихся экспериментальных классов оказался выше на 10%, чем контрольных, что доказало эффективность предлагаемой методической системы.

Ключевые слова: этнопедагогика, этнопедагогические основы, родной язык, этнопсихологические факторы, национально-культурный компонент языка, национально ориентированные языковые единицы, национально-культурный текст.

Druzhinenko R.S. Ethnopedagogical fundamentals of formation of speech development and pupils' skills of base school. – Typescript.

Thesis for submitting of master's degree of pedagogical science by speciality 13.00.02 – theory and methodic of teaching (Ukrainian language). – Kherson state university . – Kherson, 2005.

In the thesis methodical system of forming of pupils' abilities and skills of main school is theoretically substantiated, worked out, and experimentally tested on the fundamentals of ethnopedagogic, which foresees the stand – by on folk pedagogics, folk didactic, folk psychology, causes consideration of ethnolinguistic, ethnopsychological, ethnolinguisticdidactical scientific researches. The sense of methodic is in purposive using of folk didactic system of principles, methods and means of studying, differentiation of national-cultural component of native language, acquiring it by pupils, acquiring of ethnoknowledges and forming of abilities and skills to make national – cultural texts of different types, styles, genres of speech. Parallely, ethnopedagogical basis of native language studying provides spiritual development of pupils, forming of person's features of character and national feelings.

Key-words: ethnopedagogics, ethnopedagogical fundamentals, native language, ethnopsychological factors, national-cultural component of language, national-oriented speech units, national-cultural text.

